

Stručni rad
UDK: 811.163.42'255:27.234:
003.349.1:003.349

Dragutin Matak

PREGLED RECENTNE INICIJATIVE U VEZI S NOVIM TESTAMENTOM 1562./1563. PRVIM HRVATSKIM CJELOVITIM PRIJEVODOM NOVOGA ZAVJETA

U ovom radu ukratko opisujemo tijek desetgodišnjeg istraživanja *Novog testamenta*, prvog hrvatskog cjelovitog prijevoda Novog zavjeta iz 1562./3. kao i izdanja protestantske tiskare u Urachu pokraj Tübingena sredinom šesnaestog stoljeća. Sve je počelo pretiskom 2007. glagoljičkog i ćiriličnog teksta *Novog testamenta*. Zatim je uslijedio latinički prijepis glagoljskog izdanja, da bi se istraživanje nastavilo četverogodišnjim istraživačkim projektom pod naslovom „Jezik izdanja hrvatske protestantske tiskare u kontekstu književnojezičnih smjernica XVI. stoljeća“. Sva su ova istraživanja urodila izdavanjem više znanstvenih članaka i sačinjavanjem računalnog programa za obradu filoloških tekstova, koji kao korpus uključuje *Novi testament* i *Artikule*.

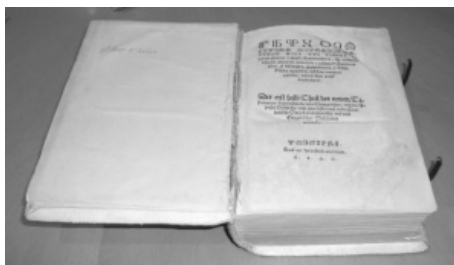
Ključne riječi: Novi testament, Anton Dalmatin, Stipan Konzul, protestantska izdanja 16. stoljeća, hrvatski protestanti

Kad je 2007. godine u nakladi Teološkog fakulteta „Matija Vlačić Ilirik“ u Zagrebu objavljen pretisak hrvatskog biblijskog prvotiska glagoljskog i ćiriličnog *Novog testamenta*, oduševili smo se kao kad arheolozi otkopaju star i raritetan predmet. Bilo je dojmljivo slušati čitanje iz Evanđelja po Ivanu i razumjeti gotovo svaku riječ napisanu prije 450 godina. Susreli smo se s biblijskim tekstom objavljenim 1562./1563. u dva sveska u protestantskoj tiskari u Urachu pokraj Tübingena, koji su na domaći jezik, razumljiv običnim ljudima (svojevrsan hrvatski

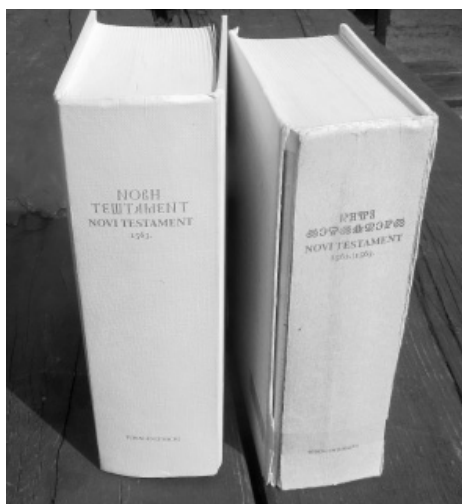
koinē), preveli Stipan Konzul (Istrijan) i Anton Dalmatin. Pretisak je načinjen prema originalnim izdanjima pohranjenim u trezoru Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Drugo izdanje pretiska glagoljičkog *Novog testamenta* pojavilo se 2016. u nakladi istog fakulteta, u kojemu je revidiran pogovor, s objedinjenom hrvatskom i engleskom verzijom.

Novi testament 1562. na glagoljici;

Novi testament 1563. na ćirilici;

Pretisak *Novog testamenta* 1562./1563. na glagoljici i ćirilici 2007. g.

Više je ljudi sudjelovalo u osnutku tiskare u Urachu 1561. i nastanku tog iznimnog djela, no glavni su mu pobornici bili vizionar, protestantski reformator, pisac i prevoditelj Primož Trubar (1508. – 1586.), Rašica, Slovenija, i vlasnik tiskare barun Ivan Ungnad Weissenwolf od Soneka /Zinek, Koruška/ (1493. - 1564.), vrhovni kapetan Hrvatsko-slavonske krajine, te od 1543. veliki župan varaždinski. U predgovoru uz pretisak glagoljičkoga Novoga testameta 2007.¹ jedan od najistaknutijih poznavatelja povijesnih prilika u vezi s protestantskim tiskarstvom 16. stoljeća prof. dr. sc. Alojz Jembrih sažeto opisuje najznačajnije:

Kad je riječ o hrvatskome protestantskom tiskarstvu u 16. stoljeću, onda se u prvom redu misli na tiskaru koja je djelovala (1561. - 1565.) izvan Hrvatske u Urachu (Njemačka) što ju je 1561. utemeljio, u dogovoru s Primožem Trubarom, Stipanom Konzulom i württemberškim vojvodom Krištofom, barun Ivan Ungnad Weissenwolf od Soneka /Zinek, Koruška/ (1493. - 1564.), i koji ju je najviše novčano podupirao. U hrvatskoj povijesti Ungnad je poznat kao bivši zemaljski kapetan štajerske i hrvatsko-slavonske vojne granice (1543.) u službi Ferdinanda I. (1503. - 1564.), boreći se 37 godina protiv Turaka. Naginjući reformaciji, i napustivši svoje dužnost i časti u službi Ferdinanda I., Ungnad se uputio 1555. u Würtemberg (Njemačka) gdje ga je 1556. domicilno ugostio tamošnji vojvoda Krištof (1515. - 1568.), davši mu na raspolaganje dvorac Amandenhof u Urachu, bivši samostan sv. Amanda u kojemu su prije boravili članovi reda “Braće zajedničkoga života”, koji su u smislu pokreta devotio moderna znanstveno i dušobrižnički djelovali od 1477. do 1517. godine.² Taj gest württemberškoga vojvode bit će istican kad god je riječ o Ungnadu i njegovu pothvatu... Ungnad je kasnije veći dio prostorija namijenio tiskarskoj djelatnosti i hrvatskome prevodilačkom pothvatu oko prijevoda Biblije na hrvatski jezik. Urach je možda Ungnad odabrao i zato jer se u njemu nalazila jedna od najstarijih tvornica papira od 1477.³

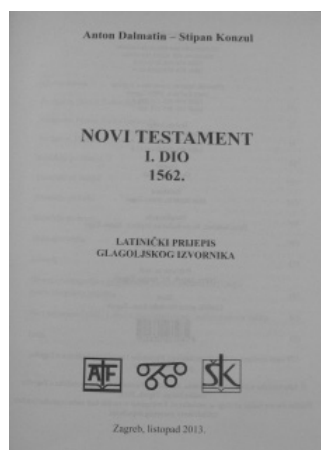
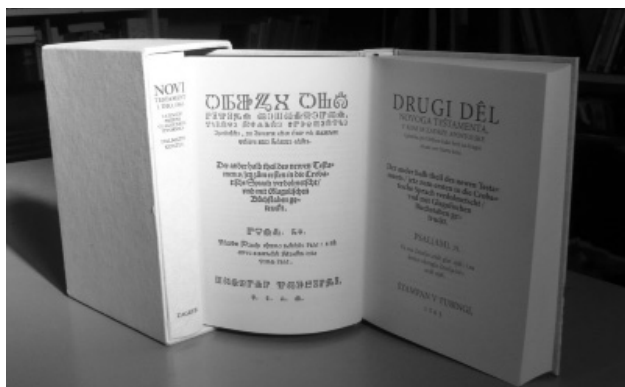
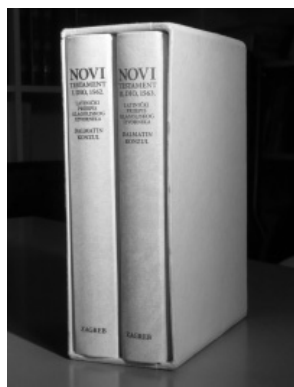
Latinički prijepis glagoljskog Novoga testameta 1562.

Novi testament 1562./1563. sastavni je i nezaobilazni dio hrvatske kulture i identiteta. Uostalom, to je prvi cjeloviti prijevod Novoga zavjeta na hrvatski jezik otisnut za široku porabu. Otuda zanimanje i teologa i filologa za ovaj pomalo zanemaren i nedostupan bi-

- 1 Jembrih, Alojz. 2007. *Pogovor uz pretisak glagoljičkoga testameta* [1562./1563.]. Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“. Zagreb. Str. 5-6.
- 2 “Brüder vom gemeinsamen Leben im Sinne der *devotio moderna* wissenschaftlich und seelsorgerisch gewirkt hatten” (Schreiner, 1972:217; v. Jambreč, 1999: 34-35).
- 3 “Obwohl Ungnad bei seiner Niederlassung in Urach kaum daran gedacht haben mag, so war es doch nicht wöllig bedeutungslos, dass er sich gerade in dieser Stadt eine neue Heimat suchte, wo seit 1477 eine Papiermühle stand, die älteste im ganzen Schwabenland” [“Iako Ungnad, nastanjujući se u Urachu, vjerojatno nije na to pomišljao, ipak nije sasvim beznačajna činjenica da je potražio svoj novi dom upravo u tom gradu, gdje je je od 1477. godine postojao mlin za papir, najstariji u cijeloj Švapskoj”] (Zimmermann, 1937: 36 - 58; v. Kidrić, 1978:13-49).

blijski prijevod. Ta je nedostupnost uvećana i zbog glagoljičkog i ćiriličnog pisma kojim je napisan. Vrlo malen broj književno obrazovanih ljudi tečno čita ova pisma. Otuda i potreba za latiničkim prijepisom toga teksta. Ta se zamisao ostvarila u suradnji između Adventističkog teološkog visokog učilišta, Maruševac, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Školske knjige. Pomogli su i glagoljaši s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i Staroslavenskog instituta u Zagrebu. Samu transliteraciju proveli su docentica dr. sc. Tanja Kuštović i dr. sc. Mateo Žagar, redoviti profesor (koji je ujedno i autor transliteracijskih načela i organizator transliteracije), oboje s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, te dr. sc. Vesna Badurina Stipčević, znanstvena savjetnica iz Staroslavenskoga instituta u Zagrebu. Glosarij je sačinio dr. sc. Alojz Jembrih, redoviti profesor Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

Ovo je djelo izdano u dva sveska. Prvi je objavljen 2013. u povodu 450. obljetnice završetka projekta prevođenja *Novog testameta* na hrvatski jezik i tiskanja na glagoljici i ćiri-

Latinički prijepis glagoljskog *Novog testameta* 1562., I. i II. dio

lici u protestantskoj tiskari u Urachu. Prvi svezak sadrži četiri evanđelja i Djela apostola, predgovor Primoža Trubara, predgovor prevoditelja, Antona Dalmatina i Stipana Konzula, članak Matea Žagara o načelima latiničkog prijepisa te opis povijesnih i kulturoloških prilika toga vremena Alojza Jembriha koji je pripremio i prvi put objavljene ispravke (*Errata*) prvog dijela glagoljskoga Novoga testameta 1562. Drugi je svezak objavljen 2015. i sadrži dvadeset i jednu poslanicu (*epistolu*) apostola Pavla, Petra, Ivana, Jakova i Jude te apokaliptičku knjigu Otkrivenje, koju ilustrira 26 drvoreza prizora iz ove knjige krcate iznimnim prikazima.

450. obljetnica hrvatskog tiskanog Novog testameta

Svečanost u povodu 450. obljetnice završetka projekta prijevoda Novog zavjeta na hrvatski jezik i tiska na glagoljici i ćirilici u protestantskoj tiskari u Urachu u Njemačkoj održana je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u subotu, 26. listopada 2013. godine, u organizaciji Adventističkog teološkog visokog učilišta, Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Školske knjige. Tom su se prigodom okupili mnogi poštovatelji i ljubitelji biblijskog teksta, od znanstvenika, profesora, crkvenih uglednika i predstavnika različitih ustanova, do vjernika različitih vjeroispovijedi koje riječi Biblije nadahnjuju nadom, vjerom i spoznajom u njihovom vjerskom životu.

Svečanost su vodili dr. sc. Đurđica Garvanović-Porobija i dr. sc. Dragutin Matak. Nakon uvodnog govora posjetitelji su mogli uživati u čitanju ulomka iz *Novog testameta* - Usporedbe o milostivom Ocu iz Evanđelja po Luki 15,11-25. u izvedbi prof. dr. sc. Matea Žagara. Skupu su se zatim obratili pozvani uglednici biranim riječima, čestitajući na vrijednom izdanju *Novog testameta* koje će, zajedno s nedavnim reprint izdanjem glagoljskoga i ćiriličnoga Novog zavjeta, obogatiti hrvatsku povijesnu, kulturnu i duhovnu baštinu. Tako su redom govorili: prof. dr. sc. Damir Boras, dekan Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; prof. dr. sc. Vitimir Belaj, dekan Teološkog fakulteta „Matija Vlačić Ilirik“ u Zagrebu; dr. sc. Igor Lorencin, dekan Adventističkog teološkog visokog učilišta u Maruševcu; dr. sc. Marica Čunčić, ravnateljica Staroslavenskog instituta u Zagrebu, koja je ovu svečanost uvrstila u program međunarodnoga skupa Glagoljska tradicija u povijesti slavenske pismenosti, koji se održavao na Filozofskom fakultetu od 21. do 27. listopada, te su na ovoj svečanosti uz domaće sudjelovali i glagoljaši iz Ruske Federacije, Bugarske, Italije i Njemačke. Nastavili su se nizati govornici kao akademkinja prof. dr. sc. Anica Nazor iz Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; prof. dr. sc. Petar Bašić, profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu; doc. dr. Lahorka Plejić Poje, pročelnica Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Petar Baričić, predstavnik Ureda gradonačelnika grada Zagreba, stručni savjetnik za odnose s vjerskim zajednicama; Koraljka Sopta, predstavnica Ministarstva kulture; mr. sc. Daniel Berković, predstavnik Hrvatskog biblijskog društva; i Deniver Vukelić, predstavnik Školske knjige, urednik za povijest.

Svečanost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Svečanost je obilježilo i šest sažetih predavanja posebnih gostiju iz Hrvatske i svijeta: dr. sc. Dragutin Matak je uvodno opisao tijek ovog projekta i njegov značaj; prof. dr. sc. Nikolaus Satelmajer iz Sjedinjenih Američkih Država govorio je o rođenju hrvatskog *Novog testameta* – projektu, voditeljima i misiji; prof. dr. sc. Alojz Jembrih govorio je o hrvatskom prevoditeljsko-biblijskom krugu u Urachu; prof. dr. sc. Mateo Žagar govorio je o slovomisu i ortografiji u glagoljičkom *Novom testametu* i načelima latiničkog prijepisa; dr. sc. Đurđica Garvanović-Porobija govorila je o biblijskom prototekstu u udaljenim književno-umjetničkim diskursima; i prof. dr. sc. Zdravko Plantak iz Sjedinjenih Američkih Država govorio je o Bibliji i vrlinama moralnog vodstva s pogledom na priređivače prvog glagoljskog Novoga zavjeta na hrvatskom jeziku.

Predavanja su obilovala mnogim zanimljivostima i pojedinostima iz povijesti, posebice o ljudima zaslužnima za tiskanje prvog glagoljskog Novog zavjeta, prevoditelja Stipana Konzula Istriana i Antona Dalmatina te Primoža Trubara, idejnog podupiratelja, kao i mecene baruna Ivana Ungnada koji je osnovao protestantsku tiskaru u Urachu kraj Tübingena u Njemačkoj. Profesor Jembrih posebno je naglasio tisućljetnu prisutnost Biblije u Hrvata na njihovom narodnom jeziku. Nisu izostale niti poveznice s našim današnjim vremenom i razmišljanja koja ovom biblijskom tekstu daju itekakvu vrijednost za današnjeg čovjeka.

Voditeljica Đurđica Garvanović-Porobija pročitala je pismo predsjednika Republike Hrvatske dr. Ive Josipovića koji je, u nemogućnosti da prisustvuje ovoj svečanosti, između ostalog poručio: “Ovaj vrijedan poduhvat koji je došao uoči Dana reformacije je dokument koji zasigurno spada u hrvatsku kulturnu i intelektualnu baštinu”.

Još jedno značajno predstavljanje *Novog testamenta* održano je 2015. u povodu tiskanja drugog dijela latiničkog prijepisa, i to na Sveučilištu u Zagrebu.

Predstavljanje na Sveučilištu u Zagrebu

U široj javnosti najveći je odjek imalo predstavljanje *Novoga testamenta* krajem studenog 2015. na zagrebačkom Interliberu, najvećem godišnjem međunarodnom sajmu knjiga u Hrvatskoj. Na tu svečanost odazvali su se mnogi štovatelji starog biblijskog teksta koji tek sada, nakon 450 godina, postaje poznat širem čitateljstvu. O tome su djelu govorili direktor Školske knjige dr. sc. Ante Žužul, prof. dr. sc. Alojz Jembrih, prof. dr. sc. Mateo Žagar i urednik dr. sc. Dragutin Matak. Narednih mjeseci priređuju se daljnja predstavljanja u većim gradovima u Hrvatskoj i u susjednim zemljama: u Osijeku, Varaždinu, Puli, Rijeci, Maruševcu, Buzetu, Beogradu, Mostaru i drugim mjestima i u različitim prigodama u zemlji i inozemstvu, sve do Sjedinjenih Američkih Država.

Predstavljanje *Novog testameta* na Interliberu u Zagrebu

Valjalo bi spomenuti još jednu zanimljivost. Kako je hrvatski prijevod *Novog testameta* posvećen i predstavljen caru Maximilijanu II. (1527.-1576.), presvijetlome i najmoćnijemu vladaru i gospodaru, kralju Češke, nadvojvodi Austrije, vojvodi Burgundije, gornje i donje Šleske, markgrofu Moravske, grofu Tirola itd., tako je i latinički prijepis glagoljskog izdanja *Novoga testameta* predstavljen predsjedniku Republike Hrvatske prof. dr. sc. Ivi Josipoviću. U 16. stoljeću protestanti su posvetili prijevod Novog zavjeta katoliku, a u 21. stoljeću vjernici daruju agnostika istom dragocjenom knjigom. U posjetu predsjedniku bili su Nikolaus Satelmajer, Alojz Jembrih, Mateo Žagar i urednik izdanja Dragutin Matak. Nakon srdačnog pozdravljanja, zajedničkog fotografiranja i upoznavanja oduševljeno smo upoznavali predsjednika Josipovića sa značajem ovog prvog cjelovitog Novoga zavjeta na hrvatskom narodnom jeziku, razumljivom puku, koji su preveli Stipan Konzul Istrijan i Anton Dalmatin. Povijesne prilike i činjenice nastanka ovog iznimnog djela toliko su zanimljive i poučne i za nas danas da smo ih ukratko predočili predsjedniku, na kojega je značaj ove posebne knjige u povijesti Hrvatske ostavio dubok dojam te je rekao: „Ovaj daleki povijesni pothvat toliko je poučan u našoj sadašnjosti da bi bilo šteta ne graditi na njemu zajedništvo, suživot, bogatstvo raznovrsnih kultura i duhovnu svježinu koja krasi svakog zdravog i uravnoteženog čovjeka.“

Želim spomenuti još jedno izuzetno predstavljanje prvog dijela latiničkog prijepisa glagoljskog *Novog Testamenta*. Početkom 2014., zajedno s dr. Žagarom posjetio sam dugogodišnjeg propovjednika u crkvi Sv. Franje na Kaptolu, omiljenog profesora na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i istaknutog biblijskog prevoditelja fra Bonaventuru Dudu. Sa suzama radosnicama u očima poljubio je *Novi testament* i rekao kako će sada čitati još jedan dragocjen biblijski prijevod.

Uručenje *Novog testamenta* predsjedniku Republike Hrvatske prof. dr. sc. Ivi Josipoviću

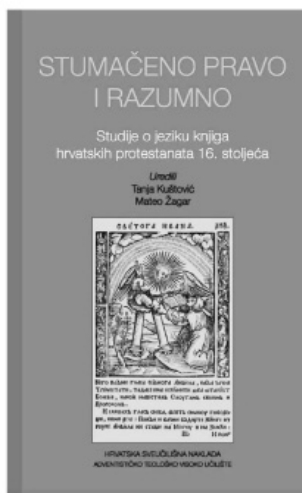
Prvi je prijevod Novoga zavjeta na hrvatski jezik zapravo višenacionalni i međuvjerski pothvat. U pripremi teksta, financiranju tiska i distribuciji više tisuća kopija *Novoga testamenta* sudjelovali su Nijemci, Austrijanci, Hrvati, Srbi, Slovenci i Bosanci. Protestanti su bili inicijatori projekta, ali su im pomagali i pravoslavci o kojima Primož Trubar piše u posveti caru Maksimilijanu II., koji je bio katolik i sufinancirao je ovaj prijevod s 400 zlatnih dukata te smatrao da vladar treba biti iznad svih konfesija.

Novi testament je objavljen, preveden i otisnut na glagoljici i ćirilici s izrazitim misijskim ciljevima - učiniti evanđelje dostupnim ljudima „pod turskom vlašću u Bosni, Srbiji, Bugarskoj i okolnim susjednim zemljama“, kao što piše Primož Trubar u Predgovoru. Konzul i Dalmatin isto kazuju u svom Predgovoru, s referencijom na biblijski tekst iz prvog poglavlja Poslanice Rimljanima: „Pr’vo vam, Hr’vatom i Dalmatinom, potom takaiše Bošnjakom, Bezjakom’, Sr’blanom, i Bulgarom?“. Stoga je *Novi testament* izdan i tiskan glagoljicom i ćirilicom kako bi ga mogli čitati oni koji „jedan drugoga za nuždu razumiju“ ali se svi ne služe istim pismom. Koliko je nade unijela ova sveta knjiga u teškoće i beznađa proteklih stoljeća!

Bilo je zadovoljstvo raditi na pripremi i izdavanju latiničkog prijepisa glagoljskog *Novog testamenta* s gore spomenutim vrsnim poznavateljima glagoljske književnosti, na čemu im od srca zahvaljujemo. Također zahvaljujemo i mnogim pojedincima i skupinama koji su pomagali na različite načine.

Daljnje znanstveno istraživanje jezika izdanja protestantske tiskare u Urachu

Za mnoge je nakon pripreme, izdanja i predstavljanja latiničkog prijepisa glagoljskog *Novog testamenta* projekt bio dovršen, ali ne i za znanstvenike koji su radili na tekstu. Zapravo, njihova je ljubav za glagoljske tekstove porasla a oduševljenje se rasplamsalo. Za njih je to bio početak višegodišnjeg znanstvenog proučavanja ili četverogodišnjeg projekta pod naslovom „Jezik izdanja hrvatske protestantske tiskare u kontekstu književnojezičnih smjernica XVI. stoljeća“. Projekt je financirala Hrvatska zaklada za znanost (IP-2014-09-6415), od 2015. do 2019. godine. Voditelj projekta bio je Mateo Žagar, a uz njega sudjelovali su: akademik Stjepan Damjanović, Vera Blažević Krezić, Blanka Ceković, Ivana Eterović i Tanja Kuštović. Uslijedio je strpljiv rad na uspoređivanju odabranih tekstova koji su pripremljeni i tiskani u protestantskoj tiskari u Urachu i organiziranje znanstvenih skupova, kao i priprema predavanja i znanstvenih članaka o njihovim nalazima.

Međunarodni znanstveni skup Jezik 2019. i prvi zbornik radova *Stumačeno pravo i razumno*, 2020.

Najbolje o tome govori voditelj projekta Mateo Žagar u predgovoru prvog, od dvaju planiranih zbornika radova u vezi s tim projektom, Kuštović, Tanja i Žagar, Mateo (ur.). 2020. *Stumačeno pravo i razumno, Studije o jeziku knjiga hrvatskih protestanata 16. stoljeća*. Hrvatska sveučilišna naklada i Adventističko teološko visoko učilište. Zagreb.

Iz naslova projekta vidljivo je da radovi obuhvaćaju analize tekstova koje su šezdesetih godina 16. stoljeća objavili hrvatski protestanti, u Urachu, nedaleko od Tübingena u Njemačkoj. Na projektu, zbog vremenske ograničenosti, nismo mogli, a niti smo bili predvidjeli, proučavati sve tekstove koji su naši protestanti objavili. U središte svog interesa postavili smo po mnogo čemu ključna izdanja većega opsega — *Novi testament* (1562/1563) i *Artikule* (1562) otisnute u dva izdanja — glagoljicom i

ćirilicom, te *Postilu* otisnutu u tri izdanja — glagoljicom (1562.), ćirilicom (1563.) i latinicom (1568.). S obzirom na to, članci su u knjizi podijeljeni u tri skupine. Prvu skupinu čine radovi koji tematiziraju općenitije namjere, donose kontekst i predočuju dosadašnje spoznaje te time one čitatelje koji ovu problematiku dovoljno ne poznaju u nju upućuju. U drugom dijelu naglasak je na *Artikulima*, a u trećem dijelu na *Novom testamentu* i *Postili*. Unutar naslova slijede opisi prema lingvističkim razinama (fonologija, morfologija, sintaksa, leksik).

U zadnjem dijelu knjige nalazi se popis razlika između glagoljičkog i ćiriličkog izdanja *Novog testamenta*, korpus za kojim je hrvatska filologija žudjela duže od jednog stoljeća. Razlike su također predočene na svim razinama: grafijskoj/ fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj. Zahvaljujući tom ispisu, sada možemo konkretno utvrditi što su sve i u kojoj mjeri izdavači u jeziku mijenjali objavljujući isti dokument u različitim pismima. Kao rezultat rada na projektu nastao je i računalni program za obradu filoloških tekstova, koji kao korpus uključuje *Novi testament* i *Artikule*. Program je postavljen online, potanko je opisan u jednoj od rasprava i otvoren za sve koji te dokumente žele proučavati. Omogućuje sigurno i vrlo jednostavno kretanje na svim lingvističkim razinama priključenih dokumenata.

Napominjemo da će izbor članaka objavljenih u zbornicima radova u vezi s ovim projektom objavljivati teološki časopis *Biblijski pogledi* koji je vidljiv na portalu Hrčak.

Summary

OVERVIEW OF THE RECENT STUDY REGARDING THE NEW TESTAMENT 1562/1563 THE FIRST CROATIAN COMPLETE TRANSLATION OF THE NEW TESTAMENT

In this paper we briefly describe the course of ten years of research on the New Testament, the first Croatian complete translation of the New Testament from 1562/3 as well as the editions of the Protestant printing house in Urach near Tübingen in the mid-sixteenth century. It all started with the reprint in 2007 of the Glagolitic and Cyrillic text of the New Testament. This was followed by a Latin transcript of the Glagolitic edition, to continue with a four-year research entitled “The Language of the Croatian Protestant Printing House in the Context of 16th Century Literary Guidelines”. All this research resulted in the publication of many scientific articles and the creation of a computer program for processing texts, which as a corpus includes the *New Testament* and *Articles*.

Key words: *Novi Testament*, New Testament, Anton Dalmatin, Stipan Konzul, 16th century Protestant editions, Croatian Protestants